

Mokykla po žmogaus visagalybės

LILIJA DUOBLIENĖ

EPA nuotrauka

Tiek laiko svarstymams ir debatams, kritikai ar pagyroms apie tautos mobilizavimąsi bendram reikalui virtualioje erdvėje dar niekad neturėjome. Laukėme ir dar tebelaukiame „pirmosios bangos“ pabaigos, saugiai pasislėpę, tapę „urviniais“ ir globaliai ar lokaliai mąstome: kaip čia bus su tuo pasauliu po epidemijos ir karantino, kaipgi atrodys švietimas? Universitetai? Mokykla? Verslas? Menas? Kas keisis, o kas išliks? Kartais atrodo, kad nieko gražinti į įprastas vėžes nereikia, visi gali saugiai dirbti iš namų: kam tie mokyklų pastatai? Universitetai? Kultūros ir meno institucijos? Jokios akivaizdžios naudos, skirtingai nei verslas, kurio neabejotinai reikia, kad išgyventume. Mokyklų bei universitetų pastatai reikalingi tik tiek, kiek jie išreiškia materialų turtą – pasakytų ne vienas politikas ar verslininkas. Yra ir visiškai priešingų nuomonių, reiškiančių realaus žmogiško santykio, emocijų, empatijos ilgesį.

Visi savaip teisūs ir neteisūs, nes prognozių patikrinti, kol jos nesulaukė savo išsipildymo, neturime instrumento, ir tai, ko gero, gerai. Mokomės būti kitaip: nežinioje, neapibrėžtume, bandydami išrasti ir eksperimentuoti. Nėra laimėtojų ar bent jau visi vienodai bet kuriuo metu gali pralaimėti, ir tai nebus gėdinga, kaip buvo anksčiau, prognozuojamo, t. y. „normalaus gyvenimo“ sąlygomis. Žmogus atsiduria akistatoje su savo visagalystės nuvainikavimu. Įvykti gali nenumatytų scenarijų, kad ir kaip stengtumės juos apskaičiuoti.

Žinoma, puikavimosi galia ir pasiekimais varžybos tebevyksta, kai kurių nuomone, jos netgi stiprėja, tačiau tai tik išoriniai dalykai, labiau svarbūs išlaikyti galias: kuri partija geriau „suloš“, kuris administratorius geriau suvaldys situaciją, kuris lyderis įtaigiau pasirodys. Tačiau tai tik viena pusė – matoma, išorinė, laikinė, galvojant, kaip išlikti ir mažai besirūpinanti kontekstu, platesniu vaizdu, o gal net gilesniu (bijau šio žodžio) Lietuvos bendros situacijos, o ir mokyklos svarstymu.

Siekama kuo skubiau išsivaduoti nuo viruso plitimo, kuris pasėjo chaosą visuomenėje, taip pat ir mokyklose. Universitetai, regis, be vargo adaptavosi ir panikos nekėlė, atvirksčiai – jų specialistai nuolat ramina kitus. Todėl pagrindinė švietimo specialistų sprendžiama problema – bendrojo ugdymo mokyklos ir darželiai. Kaip ugdyti vaikus, kam perkeliamas pagrindinis ugdymo „svoris“ – tėvams ar mokytojams (-oms) bei auklėtojams (-oms)? Ar sėkmingas nuotolinis mokymas? Kaip organizuoti egzaminus? Ar pagerės ugdytinių rezultatai?

Kitaip tariant – visas nerimas yra dėl to, kaip tvarkytis, kaip suvaldyti iš „rankų“ slystančią situaciją. Neabejotinai, tai šiuo metu labai svarbu. Jau porą mėnesių visuotinai praktikuojamas nuotolinis mokymas(is), žinoma, paveiks švietimo ateitį, atsiras daugiau hibridinio mokymosi, kai dalis užsiėmimų vyks nuotoliniu būdu, o kita dalis realiai, susitikime su kolegomis, mokiniais, laboratorine aplinka, pastatuose. Permaštysime erdvių, darbo vietų, technologinio aprūpinimo, ugdymui skiriamo laiko klausimus.

Bet tai tik viena medalio pusė. Situacija kviečia permąstyti ne vien techninius, organizacinius, administracinius klausimus, bet svarbiausia – turinį. Turiu omenyje bendrojo ugdymo turinio problemą, o sykiu ir etinį, ontologinį bei epistemologinį, t. y. filosofinius ugdymo klausimus. Kuo grįšime ugdymą, kaip toliau mokysime istorijos, geografijos, biologijos, technologijų, kitų gamtos, socialinių ir humanitarinių dalykų, menų? Ar lyg niekur nieko pateiksime tą pačią tendencingą žmogaus egzistencijos ir jo bei valstybės gerovės pažangą (kartais ir nesėkmes) liudijančią medžiagą, traktuodami epidemiją ir karantiną kaip šiokią tokią nesėkmę žmonijos pažangos kelyje? Ar vis dėlto priimsime šį nutikimą kaip galimybę esmingai permąstyti ir atitinkamai ugdymo turinį pertvarkyti, sprendžiant klausimus: ką žmogus veikia šioje žemėje, koks turėtų būti jo elgesys, tyrinėjimai, santykis su gyvūnais, augalais ir technologijomis.

Juk ne paslaptis, kad naujoji filosofija (spekuliatyvusis realizmas, naujasis materializmas, į objektą orientuota ontologija-OOO, Aktoriaus-tinklo teorija, posthumanizmas) daug dėmesio skiria rasti tinkamą pavadinimą dabartinei žmogaus padėčiai antropocene nužymėti. Ši padėtis anglakalbėje literatūroje įvardijama kaip „more than human“, „ahuman“ ir kt. Šis žodis kol kas neturi tikslaus vertimo į lietuvių kalbą, bet akivaizdu, kad žmogus traktuojamas skirtingai, nei buvo iki šiol moksle įprasta. Žmogiškumo samprata persvarstoma. Kuo ypatinga ši gyvybės rūšis?

Atrodytų seniai išspręstas klausimas šiandien sugražinamas mokslininkams. Kodėl ši rūšis taip stipriai išsiskyrė, ilgainiui save ir savo planetą pasmerkdamą? (turbūt sunku šiandien nugincyti mokslininkų argumentus apie planetos išbalansavimą). O gal verta klausimą nusukti į žmogaus dvasinio prado praradimą ir paieškas? Tiesą sakant, nebūtinai skirstantis į vienus ir kitus (materialistus ir idealistus), yra aišku, kad žmogaus veiklos, o ir misija šiandien turėtų būti permąstomi. Vargu ar žmogus tampa stiprėjančia, o greičiau – trapia, o gal net ateityje išnyksiančia rūšimi, kuriai vis dar norisi toliau pasauliui įrodyti savo visagalybę. Kartais jam sekasi. Bet tai neturėtų leisti atsipalaiduoti ir galvoti tik apie sėkmę, dovanas, o kreipia ieškoti atsakymų bendrai visuomenės ir jos išbalansuotos darnos su aplinka situacijai išspręsti. Taip pat ieškoti kitų, naujai žmogaus elgesį ir gyvenimo pažangą traktuojančių argumentų, negu pateikiama dabartinėse, jau gerokai aktualumą prarandančiose ugdymo programose.

Juk mažai galvojame apie tai, kad tokie epidemiologiniai ir panašūs virsmai atsiranda dėl žmogaus invazijos į gamtą, barbariško elgesio su Žeme, jos miškais, vandenynais, atmosfera, Žemės resursais, tvarka, ritmu. Na, žinoma, oponentas galėtų prieštarauti, kad maras, ispaniškasis gripas, Ebolos virusas ir kiti susirgimai žinomi labai ilgai; kai kurios epidemijos siekia praeitus šimtmečius, taigi žmogaus proto ir veiklų užtikrinta ekonomikos pažanga neturi joms įtakos.

Ši epidemija tėra eilinis bjaurus gamtos pokštas, tik daug labiau gąsdinantis, nes neįtikėtinu greičiu plintantis. Be to, dabarties žmogus išmoko ir priprato gyventi saugiai, netrukdomai, vienvaldiškai, pasitikėdamas progreso teikiamais rezultatais ir pagalba, jei iškiltų grėsmė, todėl jam ši sunkiai valdoma gamtos išdaiga dar baisesnė. Deja, geomokslų akademiniai ratai (geografai, geologai, filosofai) pateikia daugybę argumentų, kad virusas atsirado pirmiausia dėl natūralios gamtos, ekosistemos sutrikdymo, o ypač laukinių gyvūnų komercializacijos.

Sausra Tailande. EPA nuotrauka

Šis virusas yra patogeno iš laukinių gyvūnų žmogui perdavimas. O plitimo greitį užtikrina globalizacija. Ar mokykla turėtų galvoti tik apie geografijos, biologijos, istorijos turtinimą, kalbėti apie gaisrų, vulkanų išsiveržimo, potvynių dažnėjančius atvejus bei nykstančias gyvūnų rūšis kaip įdomius faktus, ar vis dėlto nepamiršti, kad tai – pirmiausia etikos klausimas, ir ne tik žmogaus etikos, o geoetikos klausimas. Tai taip pat kultūrų bendravimo klausimas, žmogiškųjų ir nežmogiškųjų būtybių bendravimo klausimas, žmogaus kaip vieno elemento platesniame tinkle, įvairovės aplinkoje klausimas ir, žinoma, ne tik gamtamokslų, bet ir socialinių bei humanitarinių mokslų ir ugdymo sričių reikalas. Maža to, tai tų mokslų ir ugdomųjų dalykų integracijos būtinybės klausimas.

Kitas svarbus reiškinys, nutikęs šios epidemijos metu ir turintis paliesti švietimo ir ugdymo turinį – gerokai švaresnė atmosfera virš tų šalių, kurios stabdo gamybą, judėjimą ir įveda griežtą karantiną. Nustebome, pasidžiaugėme ir iškart pamiršome: juk reikia kelti ekonomiką, leisti žmonėms užsidirbti ir maitinti, aprūpinti šeimas. Žmonių karantinavimas ir tuo būdu užterštumo sumažinimas – tikrai reikšmingas faktas, sakantis, kiek daug pastangų reikia įdėti, kad stabdytume Žemės resursų tik savo reikmėms eikvojimą ir niokojimą. Neabejotinai tų pastangų ateityje reikės dar daugiau. Kitokių – ne karantino, ne išorinės kontrolės, o sąmoningumo, savivokos gyventi kuriant ekologišką ir darnią ekonomiką, atitinkamai kitokį požiūrį į aplinką, žmogų, mobilumą, pagarbius santykius su kitomis gyvybės rūšimis, atsakingus santykius su technologijomis, ir žinoma vėl – etika.

Vadinasi, turime priimti naują požiūrį į žmogų, vaiką, Žemę, o sykiu jos ir žmogaus istoriją, kaip vieną geologinio laiko atkarpą. Žmogus – laikinas svečias žemėje, užsimiršęs ir sumanęs tapti amžinu šeiminku. Taigi esminiu tampa klausimas ne tik tai, kaip pasodinti petražolių ir krapų

mokykloje ant palangės, kieme įsirengti sodą, kaip naudoti mažiau plastiko, kaip mokyti puoselėti pasaulį, bet visi sąmoningo, apdairaus ir nesavanaudiško vartojimo ir dalinimosi, lokalaus gaminimosi, bendruomeniškos komunikacijos ir nuo etikos neatskiriama pažinimo klausimai. Atitinkamai – ugdomosios medžiagos ar bent jos krypties persvarstymo klausimas. Tuo tarpu Lietuvoje jau yra atrinkti laimėtojai perkurti Lietuvos bendrąsias ugdymo turinio programas. Vertėtų pasidomėti, kokiais principais turėtume šiandien vadovautis ir kokiais jau vadovaujasi kai kurios pažangesnės minėtuoju aspektu šalys (pvz., Australija, Suomija)? Tai ne tik tos šalys, apie kurias kalba tarptautinių tyrimų TIMSS, PIRSL, PISA ir kt. politikai, laimėtojai, lyderiai, bet ir tos, kurios žvelgia šiek tiek toliau, kvestionuodamos žmogaus visagalybę ir visagalių varžytuves bei humanizmą aukštinančias prieigas.

EPA nuotrauka

Todėl atsitraukime nors šiek tiek nuo kalbėjimo tik apie viruso suvaldymą, vien tik organizacinius sprendimus, kaip vesti pamoką ar paskaitą, kokių techninių priemonių šioje situacijoje reikia – „šaukšto“ ar „šakutės“. Nepamirškime atsisukti dar ir į tai, kas mažiau matoma, bet labai reikšminga ilgalaikėje perspektyvoje. Ar šioje situacijoje bus suvokta, kad keisti turinį reikia daug labiau, nei manyta ir siūlyta per nesibaigiančius ministerinius ugdymo turinio gairių svarstymus? Apmaudu, jei liktų tais pačiais senais principais perkurtas, šiek tiek patobulintas ugdymo turinys, vengiant atsigręžti į aktualijas, kurios pandemijos akivaizdoje yra itin ryškios, nors nustumtos į paraštes, koncentruojantis tik į trumpalaikius dalykus. Atrodo, kad šiuo metu yra svarbiau, kuri mokykla laimi reitinguose. (Reitingavimo kultūrą puikiai kritikavo Eglė Pranckūnienė.)

Skaičiai yra nuostabūs simboliai, tik nelygu, kur ir kaip juos panaudojame, ką ir kodėl skaičiuojame. Žinoma, kad šie reitingai tik parodys didesnę socialinę atskirtį, nustumdami atsiliekančias mokyklas į paraštes. Nustebino beveik simptominis reiškinys: Raigardo Musnicko vedamame „Forume“ daugiau negu keistas jo elgesys, kai į Gintaro Chomentausko klausimą apie bendrą mirčių skaičių ir kitą statistiką, atsietai nuo koronaviruso paveiktų mirčių, reakcija buvo pašaipei, nematant jokio reikalo rimčiau svarstyti „užklausto“ konteksto.

Bet pandemija – nėra atskiras reiškinys, kurio atsikratysime ir toliau ramiai gyvensime. Jis atsirado dėl tam tikrų priežasčių ir paliks tam tikrų pasekmių. Sutirštinti spalvų, nei liūdnei pranašauti neverta, bet nesuprasti, kad šis reiškinys yra kur kas daugiau nei atskiras vienkartinis įvykis ir kad jis susietas su daugeliu kitų esminių gyvenimo, o ir mokslo klausimų, tikrai yra trumparegiška.

Lygiai kaip negalima nesuprasti, kad su šia epidemija ateina daugiau nei viena reikšminga žinutė, kaip turime keisti mokyklą. Ir pagaliau – nustokime mokykloje matyti ir aukštinti vaiką kaip augantį visagalį žmogų, kuris sukurs dar didesnę pažangą ir daugiau laimės žmonijai, nors galbūt toliau niokos pamatą, ant kurio žmonija įsikūrusi. Vaikas neabejotinai yra svarbus, deja, ne tik jis vienintelis ir ne kaip būsimas vienvaldis žemės šeimininkas.

Jis svarbus labiausiai dėl to, kad jam teks didžiulė misija ateityje galvojant apie žemę po kojomis ir jos taikų ir darnų pasidalinimą su kitais. Jam teks prisiimti dideles atsakomybes ir etinius sprendimus. Kol karantinas dar nespėjo mūsų mąstymą įkalinti, matymą susiaurinti tiek, kiek galima matyti pro mažą langelį ir tik vienadieniai diagnozuoti esamą situaciją, rekomenduojant vieną ar kitą administracinį pakeitimą, jau dabar turėtume planuoti radikalesnį ugdymo turinio ir mokyklos kultūros pertvarkymą. Nes jei tik šaukštą pakeisime šakute, o kas juose – negalvosime, tai ir šaukštai ir šakutės pasirodys esą po pietų.

Lilija Duoblienė yra Vilniaus universiteto Ugdymo mokslo instituto profesorė

[Bernardinai.lt](http://www.bernardinai.lt)

<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2020-05-21-mokykla-po-zmogaus-visagalybes/180277>